

TAHSİN YÜCEL
YAZIN, GENE
YAZIN

DENEME

♥
CAN

3.
BASKI

TAHSİN YÜCEL
YAZIN, GENE
YAZIN

© 2005, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Can Yayınları'nda 1. basım: 2005

3. basım: Ocak 2015, İstanbul

Bu kitabın 3. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © Shutterstock / Laurin Rinder

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

Davutpaşa Cad. Emintaş Kâzım Dinçol San. Sit. No: 81/39, Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 26699

ISBN 978-975-07-0476-5

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 10758

TAHSİN YÜCEL
YAZIN, GENE
YAZIN

DENEME

Tahsin Yücel'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Aykırı Öyküler, 1989

Haney Yaşamalı, 1991

Peygamberin Son Beş Günü, 1992

Bıyık Söylencesi, 1995

Vatandaş, 1996

Ben ve Öteki, 1998

Komşular, 1999

Yalan, 2002

Kumru ile Kumru, 2005

Mutfak Çıkmazı, 2005

Yapısalcılık, 2005

Göstergeler, 2006

Gökdelen, 2006

Dil Devrimi ve Sonuçları, 2007

Golyan Devrimi, 2008

Yazın ve Yaşam, 2008

Sonuncu, 2010

Gün Ne Günü?, 2010

Kimim Ben?, 2011

Kendine Doğru Yolculuk, 2012

TAHSİN YÜCEL, 1933'te Elbistan'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İÜ Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde uzun yıllar öğretim üyeliği yaptıktan sonra, 2000 yılında emekli oldu. Yazın araştırmalarına 1969'da yayımladığı *L'Imaginaire de Bernanos* ile başladı. 1973'te *Figures et Messages dans la Comédie Humaine*'i, 1979'da *Anlatı Yerlemleri*'ni, 1982'de *Dil Devrimi ve Sonuçları ve Yapısalcılık*'ı yayımladı. 1976'dan itibaren *Yazın ve Yaşam*, 1982'de *Yazının Sınırları*, 1991'de *Eleştirinin Abecesi*, 1993'te *Tartışmalar*, 1995'te *Yazın, Gene Yazın*, 1997'de *Alıntılar*, 1998'de *Söylemlerin İçinden* (1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü), 2000'de *Salaklık Üstüne Deneme*, 2003'te *Yüz ve Söz*, 2006'da *Göstergeler*, 2010'da *Gün Ne Günü?* ve 2011'de *Kimim Ben?* ile deneme ve eleştirilerini okurla buluşturdu. İlk romanı *Mutfak Çıkmazı* 1960'ta yayımlandı. Bunu 1975'te *Vatandaş*, 1992'de *Peygamberin Son Beş Günü* (1993 Orhan Kemal Roman Ödülü), 1995'te *Bıyık Söylencesi*, 2002'de *Yalan* (2003 Yunus Nadi ve 2003 Ömer Asım Aksoy roman ödülleri), 2005'te *Kumru ile Kumru*, 2006'da *Gökdelen* (2007 Balkanika Ödülü) ve 2010'da *Sonuncu* izledi. Öykü kitaplarından 1956 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanan *Haney Yaşamalı* 1955'te, *Düşlerin Ölümü* 1958'de (1959 TDK Öykü Ödülü), *Ben ve Öteki* 1983'te, *Aykırı Öyküler* 1989'da, *Komşular* 1999'da (1999 Dünya Kitap Yılın Kitabı Ödülü) ve *Golyan Devrimi* 2008'de yayımlandı. Tahsin Yücel'e 1984'te Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü, 1997'de Fransız hükümeti tarafından Palmes Académiques Nişanı Commandeur derecesi verildi.

www.tahsinyucel.com

İçindekiler

Dilek.....	11
I. YAZIN	15
Yazının Çevresinde	17
Gizli Başyapıt	30
Gerçektenlik	38
Kim? Nerede? Ne Zaman?.....	44
Yazının Ana Özdeği	55
Alay ve Acı	64
Folklor ve Gelenek.....	70
Topal Mürüvvet ve Smerdiakof	81
II. YAZAR	87
Yazın Ortamı	89
Yazmak ya da Yazmamak	95
Başkasının Yapıtı	102
Yazmanın Yaşı	119
Ben ve Ötesi	127
Yazarın Bağımlılığı	131
Türkiye’de İlk Kez.....	140
Tanıtım	145

III. YAZIN VE BİZ	153
Okur	155
Yeniden Okumak	169
Dün ve Yarın	177
SONUÇ YERİNE	187
Yazın, Gene Yazın	189
Dizin	194

DİLEK

Tanrım, Şu sıcak temmuz gününde, uzaktan bir avuç deniz gören Şu köy evinde, yani her zamanki çalışma ortamımdan uzakta, elimde bir kurŐunkalem, dizimin üstünde bir küçük defter, içimde incecikten bir coŐku, bu kitabı yazmaya giriŐirken, önce sana seslenmek geliyor içimden. Sana seslenmek ve, yeryüzünde yetkilendirilmiŐ görevlilerin olduklarını söyleyenlerin hiç hoŐlanmadıkları bir alanda: her Şeyi yeniden sorgulayan yazının alanında yol almaya çabalayan bir yaratıŐa yardımcı olmanda sakınca yoksa, bu alçakgönüllü kitaba iliŐkin dileklerimi sıralamak istiyorum.

Tanrım, bizlerle sıradan yaratıkların içinden geçenleri bile bilecek ölçüde, tek tek ilgilendiğin doğruysa, seni tanık gösterecek söyleyebilirim ki bildiğimi eksiksiz bilmek gibi bir savım olmadı hiÇbir zaman; tam tersine, kendi uzmanlık alanımda bile, eksiklerimi hep gördüm, gizlemek için de fazla çaba harcamadım. Gene de Şu küçük kitapta bilgi yanlışlarına düŐme izin verme; okurlarım söylediğinin doğruluğunu iyice araŐtırıp kesinleŐtirmeden kitap yayımlamaya kalkan bir saygısız sanmasın beni.

Tanrım, yeteneklerimizi sınırlı, yaşam süremizi kısa tutmuŐsun; koŐulumuz sonucu, yzeyssel bilgilerle, yüz kıztartıcı önyargılarla donanmıŐız, yaŐamımız acıklı koŐulumuzun örnekleriyle dolu; gene de, hiç değilse kitaplarımda, ii sırada da bu kitabımda, okurumun karşısına yzeyssel bilgilerle, yazarlıkla baĐdaŐmayan önyargılarla çıkacak olursam, beni durdur demiyorum, her iÇ bitti de sıradan bir yazara çobanlık mı ede-

ceksin, ama içime fazladan bir tepke yerleştir de beni sürekli uyarsın; kalıplaşmış bilgilerle, taşlaşmış önyargılarla okurumu yanlış yola sürüklemeyeyim.

Tanrım, gözlerini bir an için şu sıradan kulunun üzerine çevirecek olursan, açıklıkla görürsün ki, kendi kendimle baş başa kaldığım zamanlarda bile, benzerlerinden daha iyi ya da daha doğru düşündüğünü sananlardan olmadım, farklı verilerin ve farklı alışkılarının farklı sonuçlara götürdüğünü de çoktan öğrendim; ayrıca, yalnızlığında azıcık eğlenmek istediğinden olacak, saçmalık ve çelişki dağıtımında bizlere fazlasıyla cömert davrandığını bilmez değilim. Gene de şu kitapta okurumun karşısına yalan yanlış düşüncelerle çıkarma beni.

Tanrım, “Çıkarma!” diyorum ya, çıkardıklarının çok olduğunu da iyi biliyorum. Ne yapalım, sağlam bilgilerle donatmıyorsun bizi; biz de, hemen her konuda, sanılar, varsayımlar, eğretilmeler arasında bocalayıp duruyoruz. Birkaç yıl önce, şimdi elimin altında olmayan o eşsiz araçla çalışmaya yeni başladığım sıralarda, hem de kaç kez, parmaklarımın camda görünür kıldığı söylem benim kendi görüntümmüş, en azından benim kendi görüntümden bir şeyler yansıtmış gibi bir sanıya kapılarak donup kaldığımı anımsıyorum. Şimdi, elde kalem, dizde defter, düşünüyorum da izlenimim çok aykırı gelmiyor bana. “Önce söz vardı,” diyen araçların haklıysa, hepimizin sözden geldiğini, sözün de tıpkı bedenimiz gibi, bedenimizle birlikte, bedenimizle kaynaşmış olarak, varlığımızın özünü oluşturduğunu kesinlememiz gerekmez mi? Gerekirse, hatta gerekmeseyse bile, sözüm de, tıpkı bedenim gibi, bedenimle birlikte, bedenimle kaynaşmış olarak, beni hem benzerlerimle birleştiren, hem onlardan ayıran özüm, özdeğim değil mi? Öyleyse, okur karşısına aksak bir dille çıkmama izin verme, Tanrım. Güzel yazmak bir yetenek işi, ama aksak yazı ortak özümüze değer vermediğimizi gösterir ya da bu öze yabancı olduğumuzu. Benimki konuğunun karşısına en düzgün kılığıyla çıkmak isteyen yoksulun dileği.

Tanrım, söylemimi görmemişler gibi süsleyerek gülünç düşmeme de izin verme.

Tanrım, yazarken yüzüm kızarıyor ya, belli mi olur, bakarsın, şu alçakgönüllü kitapta doğru sözler de ederim, olur ya, yeni şeyler bile söylerim belki; böyle bir tansığın gerçekleşme-

si durumunda, yazdıklarım benzerlerimin önyargılarına takılıp kalmasın, onlara gerçekten ulaşsın isterim; bu nedenle, son dileğim şu senden: dilimde ve düşüncemde çağıma tutsak etme beni, ama ondan çok da uzak düşürme.

Benden istemesi.

I
YAZIN

YAZININ ÇEVRESİNDE

Aşırı genellemelerden kaçınmak gerekir; ama, bazı bazı, birkaç saatlik bir yaşam dilimi içinde görüp işittiklerimizi şöyle bir usumuzdan geçirdiğimiz zaman bile, insanların gerçeği arayanlar ve gerçeği gizleyenler diye ikiye ayrılabilceğini kesinleyebiliriz. En azından, onları özel ve toplumsal yaşamlarında gerçek karşısındaki tutumlarına göre sınıflandırmak, yaşamı tanıma konusunda bizim için önemli bir adım olabilir. Örneğin değişik uğraşlardan insanların, bir kunduracının, bir yargıcın, bir hekimin, bir politikacının belli gerçekleri arama, bulma, değerlendirme, başkasına iletme biçimlerini düşünelim, karşıtlıkları ve benzerlikleri arasında, ne ayrıntılar, ne seçenekler belirmez! Bu açıdan bakılınca, belki de dünyanın en arı, en yalın, en tutarlı ve en günahsız kişileri yazın adamlarıdır. Gerçekçilik XIX. yüzyılda ortaya çıkmış bir akım, ama, Erich Auerbach *Mimesis*'te çok güzel gösterir, en eski dönemlerden günümüze, yazın adamının en temel kaygılarından biri gerçeği (hiç kuşkusuz kendi gerçeğini) kavramak ve başkalarına iletme olmuştur.

Bu yüzden, size bir şiirini ya da bir öyküsünü okuttuktan sonra, "Nasıl, beğendiniz mi?" diye soran birine "Vallahi, nasıl söylesem, bana pek olmamış gibi geldi, inandırmıyor!" deyip de "Ama hepsi gerçek!" türünden

bir yanıtla karşılaştık mı biraz bocalarız ister istemez. Ne de olsa, yazarlar ve ozanlar tarih boyunca hep gerçeği aktarmaktan söz etmişler. Daha da iyisi, tüm yazını olmasa bile, romanı tarih ve coğrafyayla yarışa sürmeye kalkmış olan yazarlar var: Alexandre Dumas, birbirini izleyen romanlarla, tüm Fransa tarihini baştan yazmaya kalkışır; Balzac da, çok iyi biliriz, tarihi, coğrafyası, köyü, kenti, taşrası, başkenti, bireyi ve toplumuyla, XIX. yüzyıl Fransası'nı yansıtmak ister bize. Ülkemizde de, biliriz, tüm Türkiye'nin romanını yazmaya yeltenen yazarlara pek rastlanmasa bile, romancılardan hiç değilse belirli bir bölgenin yazına kazandırılmasını bekleyenler vardır. "Orhan Kemal'le Yaşar Kemal Çukurova'nın romanını yazdı!" dedikten sonra, öteki bölgeleri anlatan romancıları sayar, sonra da "Peki, Karadeniz'in romanını kim yazacak?" diye sorar, boşlukların bir an önce doldurulmasını isterler.

Bu da bir yerde güzel bir dilektir, çünkü yazın bir kenti ya da bir bölgeyi yansıtmakla kalmaz, bir ölçüde onun belli özelliklerinin, belli köşelerinin olduğu gibi korunmasını, hiç değilse bunlardan bir anı saklanmasını sağlar. Örneğin Fransız romancılar nerdeyse Paris'e başka bir boyut katmış, onu bir başka düzene göre de işleyen bir uzama dönüştürmüşlerdir; örneğin, Shakespeare'in ünlü yapıtından sonra, Verona'da her şey yıkılsa bile, Giulietta'nın eviyle mezarı kalır. Ancak, ne yazın gerçek uzamları dönüştürme amacı güder ne de, bu belge bolluğunda, tarihçiler yazın yapıtlarına başvurmayı düşünürler. Burada sözü edilen gerçek de tarihçilerin nasıl olsa ilgi duymadıkları bir gerçektir. Genç yazar, gerçek derken, "olmuş", "duyulmuş", "yaşanmış" olanı söz konusu eder; bir de gerçekliğe özgünlüğü ekler: gerçektir anlattığı, ama kimsenin başına gelmemiş, tekil, benzersiz bir gerçektir; gerçektir, ama daha önce hiç kimsenin dile getirmediği bir gerçektir. Ne var ki, gerçeğin gerçekliği-

nin benimsenmesi için yazarın sözlü tanıklığı gerekiyor; yazarımız “Ama hepsi gerçek!” deme gereksinimini duyuyorsa, işin içinde aksayan bir şeyler var demektir. Ama nerede? Yazarımızın dilini kötü kullanmasında, dolayısıyla gerçeği gerçek gibi anlatamamasında mı? “Olmuş” gerçeği yazmanın, yazarımızın düşündüğünün tersine, iyi bir yapıt “çıkarmaya” yetmemesinde mi? Yoksa, gene yazarımızın düşündüğünün tersine, “özgün”ün “yazınsal” a gölge düşürmesinde mi?

Her üçü de olabilir, her üçü birden de olabilir. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, kötü yazmak ayrı bir sorundur, konumuzun dışında kalır: yazının varlığı dilin varlığıyla karıştığına göre, yazar hem aracı, hem amacı olan şeye egemen değilse, ne söylesek boşunadır. Ama, “Hayatım roman olur!” diyenlerden özür dileyerek söyleyelim, “olmuş” gerçeği öykülemek bir yazın yapıtı oluşturmaya yetmez. Söylemek bile fazla, yaşanmış olay bir romanın, bir şiirin çıkış noktasını oluşturabilir, yaşanmış olayın hiçbir şey katılmadan, hiçbir şey çıkarılmadan, olduğu gibi anlatılmasından gerçekten üstün nitelikte bir yazınsal yapıt da doğabilir; ama, genellikle, “olmuş” “yazınsal” ın niteliklerinden değildir. Neden? “Olmuş” ancak çok ender olarak yüzde yüz (ya da bire bir) anlatılabildiği için mi? Yazına az geldiği, yani fazla sıradan olduğu için mi, yoksa, tam tersine, olağandışılığı, özgünlüğü, vb. nedeniyle, yazına fazla geldiğinden mi?

Kesin konuşmak zor. Sıradan gerçeklerin de bu dünyada nice romanları, nice şiirleri beslediği bilinir. Ama, genellikle, insanlar olağandışı ya da özgün gerçek karşısında oldukça çekingen davranırlar, çünkü, yüzyıllardan beri, yazarın gerçek tanıklığına başvurma gereksinimini duymazlar kolay kolay, “gerçeğe-benzerlik” onlara yeter, yazın yapıtında gerçeğe-benzerliği gerçeklikten üstün tutarlar. Ancak gerçeğe-benzerlik görel bir kavram. Kaf-

ka'nın *Değişim*'i, Gogol'ün *Burun*'u, Rabelais'nin *Gargantua*'sı gerçeğe-benzerlik açısından bizi hiç rahatsız etmez, oysa bu yapıtları gerçeğe-benzer saymak için olguları biraz zorlamak gerekir. Bu zorlama da ister istemez şu iki çıkarımdan birini benimsemeye zorlar bizi:

1. bu yapıtlar gerçeğe-benzer yapıtlarsa, yazın yapısında gerçeğe-benzerlik, gerçekle bağıntılı olma, gerçekten kaynaklanma koşulundan başka bir şeye, örneğin yapının iç tutarlılığına, öğelerinin birbirleriyle kurduğu bağıntıların uyumuna dayanıyor demektir;

2. bu tür yapıtlar gerçeğe-benzemez yapıtlar sayılacaksa, gerçeğe-benzerlik yazın yapıtı için zorunlu bir koşul değil demektir.

Kavramı tümünden kaldırıp atamayız kuşkusuz. En azından belirli bir anlatı türünde zorunlu koşul özelliğini sürdürdüğünü biliyoruz. Ama, daha genel bir açıdan bakılınca, gerçeğe-benzerlik gerçekten ikincil, daha da iyisi, fazladan bir kavram izlenimi yaratır insanda. Bir kez, öyle sanat dalları vardır ki böyle bir kavrama hiç yer vermez. İkincisi, yazın alanında da birçok çağdaş yaratıcının gerçeğe-benzer yapıt vermek gibi bir sorunu yoktur (iç tutarlılık başka şey). Üçüncüsü, *Değişim*'i ya da *Gargantua*'yı okurken, bunların gerçeğe-benzer olup olmadıklarını kendi kendimize sormadığımız gibi, *Karamazov kardeşler*'i ya da *Madame Bovary*'yi okurken de sormuyoruz. Dördüncüsü, gerçeklik ya da gerçeğe-benzerlik yapıt karşısında bizim bir yanılısamamız da olabilir. Örneğin Baudelaire, çağdaşı Balzac'ın bir "gözlemci" olarak tanınmasına çok şaşığını, kendisine göre onun başlıca üstünlüğünün görünenin ötesini gören bir yazar olmasından kaynaklandığını söyler. Görünenin ötesini görmek abartmalı bir sav belki. Ama Malraux da şöyle der: "Romancı, evrenini yaratmak için, herkesin evreninden çıkarmak zorunda olduğu bir gereci kullanır. Bu ge-

recin kendisi de ya bir yaratım *aracı*'dır ya hiçbir şey değildir. Büyük romancı Balzac'tır, Henri Monnier değil. Yeteneğini oluşturan şey değiştirim gücüdür, bu değiştirmenin ulaştığı niteliktir; hiç kuşkusuz bir ozandır. Ve burada Zola Balzac'ın eşiti değildir. Margaret Mitchell'in romansal araçları Dostoyevski'ninkilerden aşağı kalmaz; ama *Rüzgâr gibi geçti*'nin getirdiği imgesel evrenle *Karamazov kardeşler*'in getirdiği imgesel evren arasında hiçbir benzerlik yoktur."¹

Bu çarpıcı gözlem, Malraux'ya göre, yazın yapıtının iççağrısının, hiç değilse en iyi örneklerinde, "verilmiş" gerçeği yeniden kurmak değil, onu değiştirmek ya da dönüştürmek, bunun sonucu olarak da şu ya da bu biçimde ondan uzaklaşmak olduğunu gösterir bize. Malraux böylece "yaşanmış" gerçeği anlatmakla başarılı bir yapıt oluşturulabileceğini sanan genç yazarın tam karşısında yer alırken, çağdaş yazın kuramlarını da haklı çıkarır. Öyle ya, örneğin Roland Barthes, yazarın ya da okurun onunla gerçek dünya arasında kurduğu bağlar ne denli sıkı olursa olsun, yazın yapıtının evrenini gerçek dünyayla karıştırmamak konusunda uyarır durur bizi; birincisi ne denli ikincisinin yansıması olarak görünürse görünsün, yapıt gerçeğe göre değerlendirmeye kalkmanın yanlış olduğunu söyler, "Eleştirmenin görevi Proust'un 'doğru' söyleyip söylemediğini, baron de Charlus'nün kont de Montesquiou, Françoise'in Céleste olup olmadığını, hatta, genel olarak, betimlediği toplumun XIX. yüzyıl sonunda soylu sınıfın elenme koşullarını doğru yansıtır yansıtmadığını söylemek değildir," der.² Uğraşı üzerinde çok düşünmüş ve çok yazmış bir romancı olan Forster

1. Bkz. G. Picon, *Malraux par lui-même*, Seuil, 1953, s. 40.

2. Bkz. R. Barthes, *Yazı ve yorum*, hazırlayan T. Yücel, Metis, 1990, s. 83.

daha da kökten bir karşıtlık getirir: “Tanrı evrenin öyküsünü anlatabilseydi, evren düşlemsel olurdu.”¹ Demek ki, herkes için olmasa da kimi yazarlar için, öykülemek düşlemselleştirmektir.

Tüm bu kesinlemeler karşısında, “İyi de neden? Romancı yüzde doksan dokuz virgül dokuz bizim dünyamızı anlatıyor, kişilerini bizim kentlerimizde, bizim sokaklarımızda dolaştırıyor, bizim oturduğumuz evlerde oturtuyor, bizim adlarımızı veriyor onlara. Bu durumda, yapıtın evreniyle bizim gerçek dünyamız arasında bir ilinti bulunmadığını kim ileri sürebilir?” diyenler çıkabilir. Tümünden haksız olduklarını kesinlemek de zordur. Ne var ki, bu tür soruların yanıtının daha baştan verilmiş olması bir yana, başta Roland Barthes olmak üzere, çoğu çağdaş kuramcılar yazınsal evren/gerçek dünya karşıtlığını her şeyden önce yazının özgül bir dil olmasına bağlarlar: “Bir roman okuduğunuz zaman, öncelikle roman dediğimiz gösterileni tüketmezsiniz; yazın düşüncesi (ya da buna bağlı başka izlekler) aldığımız bildiri değildir; *fazladan*, ikincil olarak aldığınız bir gösterilendir,” der Roland Barthes; sonra da gözlemine ilginç bir açıklama getirir: “Tükettiğiniz şey birimlerdir, bağıntılardır, kısacası ilk dizgenin (Fransız dilinin) sözcükleri ve sözdizimidir; gene de okuduğunuz bu söylemin varlığı (‘gerçeği’) yazındır, size ilettiği olgu değildir; kısacası, bir asalak dizgedir burada temel olan, çünkü bütünün son anlaşılabilirliğini o elinde tutar; başka bir deyişle, *gerçek* olan odur.” Barthes’a göre, yazınsal söylemi yazınsal söylem yapan şey de bu bulanıklık, bu çift-anlamlılıktır: “Sözcüklerime bakın, dilim ben; anlamıma bakın, yazınım ben.”²

1. E.M. Forster’dan anan M. Zérafra, *Personne et personnage*, Klincksieck, 1971, s. 38.

2. R. Barthes, *Essais critiques*, s. 263.

Hiç kuşkusuz, yazınsal söylemin bu niteliği yazarın dil ve gerçek karşısındaki konumundan kaynaklanır. Dünyaya sırtını dönmüş bir kişi olduğu söylenemez; tam tersine, beyniyle, yüreğiyle, gözleriyle, sürekli olarak dünyaya yönelir: “Dünya vardır ve yazar konuşur, işte yazın,” der Roland Barthes.¹ *Kapital*’in yazarı dünyayı ve olgularını yansıtmak için nasıl tüm usunu ve tüm yüreğini kullanmışsa, yazar da kullanır, ancak küçük bir ayırım vardır arada: “Yazar dünyanın *niçin*’ini kesinlikle bir *nasıl yazmalı*’da eriten kişidir”; yazma edimini nesnesinin önüne çıkarır her zaman, çünkü “bir çılgılık üzerinde çalışılıp da sonunda bildirinin çılgıktan çok çalışma üzerinde yoğunlaşmaması olanaksızdır”. Böylece, Roland Barthes, yazmayı “geçişsiz bir eylem”, yazını “gerçekçilikten uzak” bir etkinlik, yazarı “kendi yapısını da, dünyanın yapısını da sözün yapısında yitiren tek kişi” olarak tanımladıktan sonra, yazının enikonu yaptığı şeyin dünyaya sorular sormak olduğunu, yazarın bilinçli seçiminin bile bunu değiştiremeyeceğini söyler: “Balzac dünyanın tanrıbilimsel bir açıklamasından yola çıkmış, ama sonuçta onu sorguya çekmekten başka bir şey yapmamıştır.”²

Roland Barthes’ın yazının ve yazarın dünya ya da gerçek karşısındaki konumunu belirleyen bu ilginç gözlemleri, genellikle yanıtız kalmış birçok sorumuza yanıt getirir. Ne var ki her şeyi dile bağlayıp yazarın dili işleme biçiminden yola çıkarak açıklaması kimi zaman olguları gereğinden fazla sınırlamasına, kimi zaman da gerçekte sınır olmayan alanlara fazladan sınırlar getirmesine neden olur. Örneğin o çok ünlü “yazar” (sözünü işleyen, dünyanın *niçin*’ini bir *nasıl yazmalı*’da eriten, dolayısıyla sözü

1. ay., s. 255.

2. ay., s. 149.

amaç olarak benimseyen kişi) ve “yazman” (sözü öncelikle tanıklık etmek, açıklamak ya da öğretmek için, dolayısıyla bir araç olarak kullanan kişi) ayrımını yaptıktan sonra, kendisinin de bir “yazar” olmayı amaçladığını söyler, biz de bugün kendisini gerçek bir yazar olarak biliriz; ama, bu durumda, ünlü yazarın geride bıraktığı bilimsel nitelikli yapıtların açıklayıcı, öğretici, tanımlayıcı bir özellik taşımadığını, yalnızca dünyaya sorular sorduğunu mu söyleyeceğiz, yoksa, düşündüğümüzün tersine, bu yapıtların yazınsal olmadıklarını mı, yoksa yazarların, duruma göre, biri “yazınsal”, öbürü “yazındışı” olmak üzere, iki tür yazı ürettiklerini mi, yoksa, belirttiğimiz gibi, yazarımızın çizdiği sınırın her zaman da geçerli olmadığını mı?

Barthes çelişkiye karşı önlemini almış görünür. Bir kez, Balzac örneğini vermekle, “yanıtlama” isteminin yazın yapıtında “yanıt”ın soruya dönüşmesini önlemediğini, dolayısıyla olgunun yazarı aştığını gösterir; ikincisi, iki karşıt kavramı birleştiren ve günümüze özgü olan “yazman-yazar” kavramını çıkararak tanımdan taşan olguların buraya atılabileceğini sezdirir. Ne var ki, Roland Barthes’ı yazar diye nitelemekte duralamadığımız gibi, dünyayı “olmuş” gerçeklerle açıklamayı denemiş olan tarihçi Michelet’yi yazar saymasını da onaylarız. Ben gerçekten adına yaraşır bir bilim adamı olan Claude Lévi-Strauss’u da, bilimsellik istemini son sınırına dek götürmek istemiş olduğunu bildiğimiz Algirdas Julien Greimas’ı da “yazar” sayarım. Öte yandan, dünyanın *niçin*’ini bir *nasıl yazmalı*’da eritmek yerine, yazacağını hiç de öyle özenip bezemeden, bir solukta yazıp bitiren yazarların varlığını yadsıyamayacağımız gibi, dünyayı “açıklamak”, “açıklamak”la da yetinmeyip “değiştirmek” için yazdığını çok iyi bildiğimiz Karl Marx’ın aynı zamanda dünyanın *niçin*’ini bir *nasıl yaratmalı*’da eritmediğini, en azından iki yönelimi denk tutmadığını kim kesinleyebilir?

Ayrıca, Roland Barthes'ın birkaç yazısında önemle vurguladığı özellik, yani kesinlemek yerine soru sormak, yazın yapıtının ayırıcı niteliği de değildir. Claude Lévi-Strauss, genellikle yazının karşıtı olarak değerlendirilen bir etkinlikte: bilimde de aynı özelliği arar: “Bilimde kesin doğrular olamaz,” der. “Bilgin gerçek yanıtlar sağlayan kişi değil, gerçek sorular soran kişidir.”¹ Öyleyse, yazının kesinleyecek yerde soru sorma özelliğini tartışma konusu etmesek bile, yanıtı başka yerde aramamız gerekir.

Barthes, *Essais critiques*'te, özellikle de “Yazın ve anlam” başlığı altında sunulan bir söyleşide, yazını “inanılmadan inanılan bir söylem”, gerçeğin “düzanlam”ı değil de “yananlam”ı olan bir “ikincil dil”, bir “asalak anlam”, sözcüğün dilbilimsel anlamında, “gösterilen bir dünya” değil de “gösteren bir dünya” diye tanımlarken, gerçeğe çok yaklaşır, ama, belki de bu gerçek fazla yalın, fazla açık olduğu için, bir türlü söylemez; söylemediği için de çok açık olanı bulanıklaştırır. Örneğin “Yazın nedenden ve amaçtan yoksun bir araçtır; hatta onu tanımlayan da budur,” diyerek yazını dünyadan ve insandan soyutlar. Doğrusunu söylemek gerekirse, bir çılgılığı anlatmaya çalışan yazarın çabasını ister istemez çılgılığın kendisinden çok, onu yansıtmakta yoğunlaştıracağını söyledikten sonra, “Yazar, sözle özdeşleşmekle, gerçeği geri alma hakkını yitirir, çünkü dil (sofistlerden beri), kesinlikle geçişli olmaktan çıkar çıkmaz, doğru ile yanlış yansızlaştırmaya yönelik bir yapıdır,” derken de kimi sınır çizgilerini yerlerinden kaydırır.

Gerçekten de, ozandan ozana, öykücüden öykücüye anlayış değişse bile, yazını nedenden ve amaçtan yoksun bir araç olarak nitelemek zordur; her yazarın bir yazma

1. Cl. Lévi-Strauss, *Le Cru et le Cuit*, s. 15.

nedeni, bir yazma amacı vardır, bir çığlığı olabildiğince güzel, olabildiğince kusursuz anlatmak da başlı başına bir yazma nedeni, bir yazma amacı olabilir. Öte yandan, çığlığı en güzel, en kusursuz biçimde verme çabası, hele hiç duyulmadık bir çığlık yaratmak istemiyorsak, ondan kopma anlamına gelmediği gibi, yukarıda da söyledik, aynı çabaya bir başka nedenle bir felsefeci de, bir bilim adamı da gireşebilir, kimi zaman ozandan ve ykcden daha başarılı da olabilir. Aynı biçimde, bu çaba “geçişlilik”ten kopmaysa, yani yazın yapıtının kendi dışındaki bir gerçeği anlatmaktan ıkmasıysa, bu da “doğru ile yanlışın yanlışlaştırılması”, bir başka deyişle, birbirinden seçilmez duruma gelmesiye, aynı şeyin, Barthes’ın sofistler örneğinin de kanıtladığı gibi, yazınsal olmayan söylemler için de geçerli olması gerekir. Bu da Barthes’ın ayırıcı diye sunduğu özelliğin ayırıcı bir özellik olmadığını gösterir. Hayır, bana sorarsanız, yazının başlıca ayırıcı özelliğini göndergesel konumu çerçevesinde aramak gerekir.

Yazın, bizim dünyamızla, bizim bildiğimiz insanlarla, bizim bildiğimiz yaratık ve nesnelere hiçbir ortak yanı yokmuş gibi görünen evrenler kurduğu da olsa bile, öğelerini bizim dünyamızdan alır genellikle, yukarıda da belirttiğimiz gibi, üç aşağı beş yukarı bizlere benzeyen insanları bizim de yaşadığımız kentlerde yaşatır, bizim de oturduğumuz sokaklarda oturtur, hatta bildiğimiz insanların bizim de tanık olduğumuz serüvenlerini olduğu gibi anlattığı bile olur; ancak, düşünsel, bilimsel, vb. türden söylemlerin, isterse alabildiğine soyut olsun, yaşadığımız dünyada, varlığını benimsediğimiz gerçeklikte bir karşılığı bulunduğunu düşünmemize, bu dünyanın, bu gerçekliğin şu ya da bu yanını betimlemesini, açıklamasını ya da yorumlamasını, kısacası, ona “göndermesini” beklememize karşılık, yazınsal söylemde böyle bir özellik aramayız; tam tersine, rneğin Fethi Naci’nin yaptığı

gibi, romanda anlatılan olayları içlerinde yer alır göründükleri tarihsel olaylarla karşılaştırarak sapma ya da uygunluktan söz edenlerin yazının en temel niteliğini gözden kaçırdıklarını düşünürüz. Sözü edilen uygunluk ya da sapmalar gerçek olmadığı için mi? Hayır, olabilir kuşkusuz. Ama, yerleşik yazın düşüncesine göre, bir roman ya da bir şiir, yüzde doksan dokuz gerçek dünyayı betimlediği zaman bile, roman ya da şiir nitelikleri onları ister istemez kurmaca söylem düzlemine yerleştirir. İster yepyeni bir çılgılık yaratsın, ister çılgılığa çılgılık demekle yetinsin, hiçbir şey değişmez, yazınsal her zaman “kurmaca”dır. Evet, yazın sık sık gerçeğin bir parçasını, bir evresini veriyormuş gibi görünür bize; böyle görüldüğü için de yargıçlar ozanları sık sık zindana gönderirler; ama biliriz ki yazın gerçeğin bir parçası değildir, ondan bağımsızdır, gerçek göndergesi kendi kendisidir, tek bir saniyenin ve tek bir noktanın öyküsü olduğu zaman bile kendi kendisidir. “İnanılmadan inanılan” bir söylem olması da bundan kaynaklanır. Picasso’nun “Balık” diye adlandırdığı resmi balığa benzetemeyenlere verdiği söylenen yanıtın içerdiği saptama, yazın için de geçerlidir.

Şu var ki sırtımızı bu saptamaya dayayarak yazınla dünyamız arasında hiçbir bağ bulunmadığını kesinlememiz de olanaksız. En gerçekçi şiir ya da romanın bile bir kurmaca olduğunu bildiğimiz gibi, her yazın yapıtının, şu ya da bu ölçüde, dünyayı açıkladığını, yorumladığını, yerdiğini ya da yücelttiğini de biliyoruz. Michel Zéaffa, “Tanrı evrenin öyküsünü anlatabilseydi, evren düşlemsel olurdu,” diyen Forster’ın romanı “her şeyden önce bilgi, açıklama, açıklama” olarak gördüğünü yazar. “Bilgi, açıklama, açıklama” da hiç kuşkusuz dünyamıza ilişkindir. Tüm ayırım, yazın adamının bunu, tarihçinin, toplumbilimcinin, kimyacının vb. tersine, dünya *üstüne* bir söylem oluşturmak yerine, ona benzer, ona koşut, onunla bakı-

şımlı, ona aykırı, ama her zaman onun dışında bir dünya kurarak yapmasıdır. Bilimsel, düşünsel, güncel söylem gerçekle kurduğu bağıntıyla, ona uyup uymamasıyla doğrulanır, yazınsal söylemin doğrulanmak için gerçekliğe gereksinimi yoktur, kendi öğelerinin birbirini doğrulaması yeter. Bu nedenle, kimi zaman, ilk bakışta gerçek dünyamıza, gerçek yaşamımıza en az uyan yapıtlar, diyelim ki Kafka'nın, diyelim ki Beckett'in yapıtları, "İşte gerçek!" diye haykırır; kısacası, olağandışıyı, teki, özeli anlatırken olağanı, çoğulu, geneli de verebilir. Gene bu nedenle, yani gerçekle doğrulanmak zorunda olmadığından, bilimsel, düşünsel nitelikli nice yapıtlar geçerliliklerini yitirip hızla eskirken, yazın yapıtları yüzyıllara dayanır, yeni yapıt eski yapıtı kovmaz. Lavater'ın geliştirdiği "bilimsel" kuram bugün bize temelsiz ve aykırı görünür, ama göndergesi kendi kendisi olan, kendi öğeleri arasındaki bağıntılarla açıklanıp doğrulanan *İnsanlık güldürüsü*'nde bu kuram geçerliliğini hep korur.

Neden? Denilebilir ki bilimsel yönelimli söylem bir sürekliliğin içinde yer alır, yani kendini aşan bir bütünün parçasıdır. Ama tarihsel düzlemde bu yerini her zaman koruyacağı varsayılsa bile, kendi düzleminde yerini her an daha geçerli bir bilimsel yönelimli söyleme bırakabilir. Yazınsal yönelimli söyleme gelince, göndergesi hep kendi içinde olduğundan, geçerliliğinin ölçütü de kendi dışında değil, kendi içindedir, dolayısıyla bilimsel yönelimli söylemin yazgısına uğramaz:¹ içerdiği sav ne olursa olsun, onun göndermede bulunduğu evren dünya değil, ona benzer, ama hep onun dışında kalmaya yargılı bir örnekçedir. "(Tüm sanatçılar) kendi içlerinde kusursuz dünya-

1. Yazınsal söylemlerin de unutuldukları, silindikleri çok olur kuşkusuz. Ama başka nedenlerle. Bu nedenleri "Dün ve yarın" başlıklı yazıda incelemeye çalıştık.

lar kurarlar, bu dünyalar bazı bazı tasarlanamayacak ölçüde bizimkinden uzaklaşır, bazı bazı da gerçeğe bir ölçüde birleşinceye dek yaklaşır bizimkine,” derken, Paul Valéry bu gerçeği dile getirir.¹

Kısacası, Tanpınar’ın zaman için söylediğini yazın da dünya için söyleyebilir: *“Ne içindeyim dünyanın ne de büsbütün dışında.”*

1. Bkz. P. Valéry, *Eupalinos ve öteki söyleşimler*, YKY, 1992, s. 61.

*Öykücü, romancı, denemeci
Tahsin Yücel, her yeni
kitabıyla okurlarını etkileyen,
düşündüren bir usta.*

Fotoğraf: Meltema Turpat

Tahsin Yücel, *Yalan*, *Peygamberin Son Beş Günü* gibi yazınsal yapıtlarıyla olduğu kadar deneme ve eleştirileriyle de tanınan çok yönlü bir yazın adamı. Yazdığı deneme ve eleştiriler, Türkiye’de olduğu kadar dünyada da geniş yankılar uyandırdı; edebiyat eğitimcileriyle öğrencilerin başvuru kaynaklarından biri oldu.

Yazın, *Gene Yazın*, ilk bakışta birbirinden bağımsız yirmi denemeden oluşan bir derleme gibi görünse de, bunlar bütüncül bir yapının bölümleridir. Her biri yazın olgusunun belirli bir yönünü irdeleyip aydınlatmayı amaçlar. Böylece, kitabın başından sonuna, biçiminden içeriğine, kurgusundan işlevine, gelişiminden değişimine, yazarından okuruna, tanıtımından tüketimine, yazın yapıtı ve yazın olgusu sorgulanır; yazına adanmış bir yaşamın damgasını taşıyan özgün, tutarlı, olabildiğince bütüncül yanıtlar getirilir.

Kapak resmi: LAURIN RINDER

ISBN 978-975-07-0476-5

9 789750 704765